

Jon Lopategiren hilberri txostena (1934-2019)

AMURIZA, Xabier

Bertsolaria eta ohorezko euskaltzaina

Jon Lopategi Lauzirika. Muxikan jaioa, 1934ko martxoaren 17an, eta bertan zentua, 2019ko otsailaren 7an. Umetan sakramentinoetan sarturik, 22 urterekin utzi zion fraide izateko asmoari. 1960an hasi zen bertsolari txapelketetan parte hartzen. Bizkaikoan, lautan izan zen txapeldun, eta Euskal Herrikoan, behin txapeldun (1989), eta aurreko bietan (1982, 1986), txapeldunorde.

Bizkaiko txapelek Euskal Herriko finaletan parte hartzea ekarri zioten, eta hirurogeiko hamarkada hartan, bertsolaririk deituenetako bat bihurtu zen berehala, Euskal Herri guztiko plazetan. Azpillaga lagun zuela, bikote historiko bat osatu zuten, bertsolaritza berri baten aitzindari.

1962an, Bizkaiko txapelketaren Mungia eskualde-fasean, Alfonso Irigoienek honako azken puntu behartua jarri zion, "azkena emanda" esaten zena:

*Nere gustua egin nuen da
orain bizi naiz dolorez.*

Lopategik kantatu zuen:

"Enamoratu egin nintzan ni
behin udabarriko lorez
oso dotore zegoalako
goitik beheraino kolorez.
Ezkondurik nintzan zoritxarrean
bihotz erdiko amarez
nere gustua egin nuen da
orain bizi naiz dolorez".

Gabriel Aresti epaile zegoen bertan, eta *Hierro* egunkarian kronika luzea idatzi zuen Mungiaiko kanporaketaz, 1962-07-17an. Lopategiren bertso horretaz, beste hainbat gorespen handiren artean, idatzi zuen:

El verso que improvisó allí, delante del público y del jurado, fue uno de esos versos marmóreos (...), que quedará en la antología de nuestra poesía amorosa (...), verso cuya traducción no puede expresar toda la prestancia, la elegancia, la poesía que Juan Lopategi supo darle.

Aita Villasantek *Bizkaiko txapeldunarekin hizketan* izeneko elkarrizketa bat egin zion Lopategiri. Elkarrizketa hura Alfonso Irigoienen paper artean agertu zen. Ez zuen jartzen liburu edo aldizkariaren izenik. Ez dakit inon argitaratua izan zen ere. Villasantek galdeturik ea kantatutako bertsozik gogoratzen zuen, Lopategik batzuk kantatu zizkion, batean esanez nola honako lau oinak ipini zizkioten: *fama, dama, ama, darama*.

"Bizi guztian euki izan dot
konkistadorien fama
nahizta hasarrez eukiagaitik
etxian aita ta ama.

Herri honetan ezaututzen dot
maitatutzen dotan dama
baina ni pobre arkitzen naiz ta
aberats batek darama".

Eta Villasantek diotsa:

- Hortxe egin zendun zuk puntu itzela. Polita izan zan hori gero! -Eta jarraitzen du galdetzen: - Non egiten dozu hobeto? Herrietan ala konkurtsoetan?

- Nik konkurtsoetan beti hobeto -Lopategik-. Konkurtsoetan beti esaten deuskue: *hauxe ta hauxe*.

- Ba, horrek lotu egingo dau.

- Lotu bai, baina idea emon be bai.

Arestiren balorazioek gehiegizko eman lezaketek gaurko begiradatik. Baina bai haren hitz beroek, bai Villasanteren harridura-puntuak ondo adierazten dute bertsolari mota berri bat ikusi zutela Lopategirengan. Zertan egon daiteke gakoa?

Lopategi izan zen bat-bateko bertsolaritzako lehen figura karreraduna. Euskara ere landuta ekarri zuen, hamar urte sakramentinoetan eginda. Haren burua jantziago zegoen maila guztietan. Lehen bi txapelketetan ez zuen ezer egin, «hori eztok bertsolaria» entzun baizik. Eta pentsatu zuen: «Nik hor dabilzan besteek beste egin ez? Aurten prestatuko nok, ba!». Eta prestakuntzan asmatzeko intuizioa izan zuen. Hilabeteetan errima-hiztegi basiko eta praktikoa bat burutu ondoren, hurrengo txapelketa airean irabazi zuen. Seguruena, halako intuiziorik ez zukeen izan ere egingo, hornidura intelektual baten jabe izan ez balitz. Eta intuizioa izanik ere, ez zukeen jakingo nola burutu.

Aita Villasanteri adierazi zion bera, txapelketetan, hobeto moldatzen zela. Hobeto ez dakit, baina ondo moldatzen zela argi utzi zuen. 1986an txapelketa nagusiko finalean, gai hau jarri zioten hiru bertsolariak:

Zahartutako zeure erropak basurara bota dituzu, eta hara non ikusten duzun beste gizon bat zuk botatako erropak jasotzen.

Lopategik lehen bertso biak honakoak kantatu zituen:

"Arropa zahar hoiekin
etsia nengoen
beti jantzi ohi naiz ahal
denik ondoen.
Akaso bota ditut
behar zen baino lehen
baina ondorioa
horra hor nabarmen.
Triste nago zeren
aitona zahar horren
jokoa gaur zer den
ikusi ondoren
miseria gehiegi
daukagu hemen".

"Triste ikusten zaitut
aitona izanik
gaizki hartu zaituzte
egia esanik.
Zer eman nezake nik
zuretzat nigandik?
Ez nuen uste kasu
hori inun zanik.
Hartzazu dohainik
ez eman ordainik
bihotza jadanik
lehertua daukat nik
arropa gehiago ere
badut oraindik".

Arestik arrazoiz goستن zuen Mungiako bertso hura, baina bederatziko puntuko labur hauetan argi dago garapen handia eta zehatza izan zela Lopategiren ibilbidetan.

1989an, esan bezala, txapeldun irten zen. Bakarreko gaian, hiru bertsotarako, gai hauxe jarri zioten:

Herriko bi lagun atera zineten Everest gailurrera. Mendi ezagun horren azken maldan, zure lagunak istripu latza izan zuen. Zeu bakarrik izan zinen haren azkenaren testigu.

Lopategik, oraingoan bederatziko luzean, bigarren bertsoa honakoa kantatu zuen:

"Ondo betea jarri genuen
jan-edaritan saskia
subentziotan hornitu ere
ibilera garestia.
Bion bihotzak sentitzen zuen
esperantzaren izpia

Everest gaina ia eskuan
ibilera amestia
baina ozpina agertu zen da
aienatu zen ezia
hargatik nire abestia
sentimentutan bustia
Everest punta genun amesa
hura gendun eguzkia
baina laguna eroritzean
itzali zaigu guztia".

Lopategiren dohainetara jorik, malezia eta argitasuna era nabarian eta bitxian batzen zituen. Eta hori, txapelketetan adina edo gehiago, plazako saioetan erakusten zuen. Sen edo bihurritasun oso original bat zeukan, bai bertsoetan, bai hizketan. Bertsolariak jende artean eta jai giroan ibili behar izaten du. Edonor itsasten zaizu, eta gainetik kentzea kosta ere bai, sarritan. Lopategi trebea zen bere burua «mandeulietatik» libratzen. Behin esan zion halako bati: «Hi! Amuriza hire galdezka ibili duk». Eta gero kotxean, bueltan, berak niri, barreka: «Ha pozik joan dok higana!». Beste behin esango zuen: «Kontu horiek Amurizak zekizkik ondo. Eta esplikazioak emateko, beti prest». Eta mandeulia, niregana. Horrela nirekin eta edonorekin. Ataka bakoitzean zirrikitu berri bat asmatuko zuen, eta hura ez zenuen berak nahi ez zuenarekin luzaro egonaraziko. Baina dena elegantziaz egingo zuen. Ez zuen inor muzinez edo erremuskadaz bidaliko, aukera hobe eskaintzen zitzaion sineste osoz baizik. Bertsoetan ere, horrelakoxe malezia zolia zeukan.

Lopategiren beste dohain handi bat, plazako saioetan batez ere, oportunitatearen sena zen. (Eta bide batez, Euskaltzaindiaren bilera batean gaudenez gero, ez saiatu alferrik kontzeptu hori eta bere «oportuno-inoportuno» adjektiboak «egoki, egokitasun» eta horrelako ordain urrunekin adierazten. Gu ere europar ondarekoak gara). Lopategiren bertsokeran, «oportunoa» izateak ematen zion halako efektibitatea. (Beste kontzeptu bat, euskaraz oraindik adierazi ezinean tematzen garena). Beharbada, gero, testuingurutik at, ez ziren hain bertso ikusgarriak izango, baina unean bertan, zirkunstantzien, tokien edo entzuleen gako latenterekin bat jotzen zekielako, haren bertsoek beti lortzen zuten onarpen berezi bat.

Buka dezadan esanez, bere hornidura intelektualaren eta bere malezia dotore eta argitasun oportuno horien gainean, Lopategi izan dela bat-bateko bertsogintzak eman duen figurarik arrakastatsuenetako bat.